

ԳԵՎՈՐԳ ՂԱՐԻՔՅԱՆՅԱՆ

ՍԻՐԻԱՅՈՒՄ ՈՒՂՂԻՉ ՇԱՐԺՄԱՆ ՍՈՑԻԱԼ- ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (1970-ական թթ.)

1970թ. նոյեմբերին Սիրիայում Հաֆեզ ալ-Ասադի ղեկավարած ուղղիչ շարժումն էապես փոփոխության ենթարկեց ոչ միայն պետության ներքին և արտաքին, այլ նաև սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները: Ուղղիչ շարժման հիմնական նպատակն, ըստ էության, վերադարձն էր Արաբական վերածննդի սոցիալիստական կուսակցության (ԱՎՍԿ կամ Բաաս) հիմնադրար սկզբունքներին և գաղափարախոսությանը, որից, ըստ Հաֆեզ ալ-Ասադի, չեղվել էր նախորդ ձախբաասական վարչակարգը: Հոդվածի նպատակն է ներկայացնել երկրի սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության վերաբերյալ նոր իշխանության մոտեցումներն ու գլխավոր ուղղությունները:

Ստանձնելով Սիրիայի ղեկավարությունը՝ Հաֆեզ ալ-Ասադը սկզբնական շրջանում հատկապես մեծ ուշադրություն էր դարձնում երկրի տնտեսությանը՝ համոզված լինելով, որ առանց տնտեսության զարգացման ե երկրի սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի բարելավման անհնարին կլինեի որևէ հաջողություն ակնկալել քաղաքական ասպարեզում, հատկապես իշխանության եկած նոր վարչակարգի ամրապնդման և ժողովրդի կողմից նրա համդեպ վստահության մթնոլորտի ստեղծման առումով: Ասադը մտադիր էր իրականացնել տնտեսության ազատակամացմանն ուղղված ծրագրեր: Նոր իշխանությունը նախապատվություն էր տալիս ինչպես պետական, այնպես էլ մասնավոր սեկտորի գոյությանն ու պետության համար շահավետ նրանց մրցակցությանը, որի մասին նշված էր դեռ 1965թ. Բաաս կուսակցության համագումարում ընդունված ծրագրում¹: Մասնավոր սեկտորը նախատեսված էր խթանել հատկապես թեթև և սննդի արդյունաբերության, ինչպես նաև ծառայությունների և սպասարկման ոլորտում: Ասադի օրոք Սիրիայի արտգործնախարար Խարթամը դեռ 1969թ. նախորդ ձախբաասական վարչակարգի օրոք նշանակվելով տնտեսության և առևտրի նախարար՝ որոշա-

կի քայլեր էր ձեռնարկում տնտեսության ազատականացման ուղղությամբ, մասնավորապես խրախուսում էր օտար ներդրումները, որի պատճառով նա մույնպես խիստ քննադատության ենթարկվեց ձախբաստականների կողմից 1970թ. նոյեմբերին տեղի ունեցած Բաաս կուսակցության 10-րդ երկրամասային արտահերթ համագումարում⁵:

Հարկ է նշել, որ ուղղիչ շարժումից ի վեր Սիրիայի տնտեսական քաղաքականության մեջ շարունակում էր կիրառվել հնգամյա պլանների պրակտիկան, որի հիմքը դրվել էր դեռևս 1950-ական թթ. վերջից, երբ Սիրիան և Եգիպտոսը միավորվեցին մեկ պետության մեջ: Մի կողմից հզոր պետական սեկտորի ստեղծումը համարվում էր սոցիալական արդարության հասնելու գլխավոր միջոց, իսկ մյուս կողմից Ասադն ու նրա համախոհները հասկանում էին, որ առանց մասնավոր կապիտալի ներգրավման անհնար է արձանագրել լուրջ տնտեսական առաջընթաց: Նոր ուղու էությունը կայանում էր նրանում, որ անհրաժեշտ է ներգրավել մասնավոր սիրիական կապիտալ այնպիսի ճյուղերում, որտեղ դրանց ներդրումները չեն սպառնա պետական հատվածի որոշիչ դերին⁶: Այս մատակներին մախատեվում էր հասնել հողային բարեփոխման, պետական սեկտորի դիրքերի ամրապնդման, արդյունաբերության զարգացման, տնտեսության մեջ խստոր սեկտորի ստեղծման, մասնավոր, այդ թվում օտարերկրյա ներդրումների մեծացման և ազատ ձեռներեցության խրախուսման միջոցով: Հատկանշական է, որ Բաասի հիմնադիրների և գաղափարախոսների գլխավոր թեզերից մեկն այն էր, որ ազգի որոշիչ ուժը թաքնված է անհատական մախաձեռնության մեջ⁷: Տնտեսության մեջ մասնավոր հատվածի զարգացումն ամեն կերպ խրախուսվում էր, սակայն այն ստորադաս դիրք էր գրավելու պետության կողմից մշակվող սոցիալ-տնտեսական ծրագրերի նկատմամբ⁸:

Հաֆեզ ալ-Ասադն առաջին հերթին մտադիր էր հետ քերել մախառը վարչակարգի կառավարման տարիներին Սիրիայից արտասահման հոսած մասնավոր կապիտալը և ակտիվորեն օգտագործել այն երկրի տնտեսական խնդիրները լուծելու համար: 1970թ. նոյեմբերին կառավարության ընդունած թիվ 779 որոշումը թույլ էր տալիս Սիրիայի և արտասահմանցի քաղաքացիներին տարադրամով հաշիվներ բացել սիրիական բանկերում. եթե այդ միջոցները գոյացել էին երկրի սահմաններից դուրս իրականացվող գործունեության հետևանքով⁹: 1971թ. հունվարին համաձայնեցին ենթարկվելին Սիրիայի այն քաղաքացիները, որոնք կատարել էին կապիտալի ապօրինի արտահանման գործողություններ և այլ տնտեսական հանցագործություններ մինչև 1970թ.: Կապիտալ միջոցներն արտահոսել էին հիմնականում 1964-1965թթ. համատարած ռազայնացման քաղաքականության հետևանքով և պահվում էին արևմտյան բանկերում: Այս ճանապարհով պետությունը փորձում էր չափել անհատ ձեռներեցներին և գործարարներին վստահությունը: Կառավա-

յութությունը կոչ էր անում Սիլիայի ունևոր քաղաքացիներին իրենց գումարային կարողություններով վերադառնալ հայրենիք և ներդրումներ կատարել երկրի տնտեսությունում: Ասալն անձամբ հրավիրում էր հայտնի անձանց վերադառնալ հայրենիք և մասնակցել երկրի վերակառուցման ծրագրերին: Նա նաև խոստանում էր քաղաքացիական ծառայության ունյութում պաշտոններ շնորհել այն պրոֆեսիոնալ երիտասարդներին, ուրոնք ինչ-ինչ պատճառներով լքել էին երկիրը⁷: Մասնավոր ձեռնբեցություն խթանման հետևանքով արագորեն աճում էր փոքր և միջին ձեռնարկությունների թիվը: Ըստ սիրիացիների. արձագանքելով Ասաղի կոչերին և վստահելով նրա նոր քաղաքականությանը, իրենց կարողություններով վերադարձան Սիլիա՝ ծավալելով մասնավոր տնտեսական գործունեություն սկզբնական շրջանում գլխավորապես ծառայությունների ունյութում⁸: Իր իշխանավարության սկզբնական շրջանում Ասաղն իրականացրեց մի շարք պոպուլիստական քայլեր՝ հրամանագրի ստորագրեց սննդամթերքի և առաջին անհրաժեշտության այլ ապրանքների գները նվազեցնելու, հարկերն իջեցնելու և ընտանեկան նպաստներն ավելացնելու վերաբերյալ:

1971թ. մայիսի 8-14-ը տեղի ունեցավ բաասի երկրամասային հերթական 5-րդ համագումարը, որտեղ տնտեսության ոլորտում ընդունված ուղղումները վերաբերում էին գյուղատնտեսական հողերի մասնավորեցման և ոռոգման ծավալների մեծացման միջոցառումներին, գնային քաղաքականության հսկողությանը, արտահանման ծավալների մեծացմանը, զբոսաշրջության խթանմանը, երկրի տարածքով նավթի տարանցիկ փոխադրման ծավալների մեծացմանը և այլն⁹:

1972թ. հունիսի 1-ին, այսինքն՝ Իրաքի կառավարության կողմից «Իրաք վերթողիում» ընկերության ազգայնացման նույն օրը, Սիլիայի կառավարությունը ուղղում ընդունեց Սիլիայի տարածքով անցնող «Իրաք պետրոլիում» ընկերության նավթամուղի ազգայնացման մասին¹⁰: Բաղդադի հետ կային մի շարք ձեռք բերված համաձայնություններ տնտեսական համատեղ ծրագրերի, մասնավորապես Եփրատ գետի վրա ամբարտակի և դեպի Միջերկրական ծով նոր նավթամուղի շինարարության վերաբերյալ:

Կառավարության ձեռնարկած միջոցառումներից նշանակալից է նախորդ տարիների հետ համեմատած առևտրի ազատականացման գործընթացը: Նախորդ կառավարության օրոք արտաքին առևտրի 75 տոկոսը հսկվում էր պետության կողմից, նախկին իշխանության ժամանակ երկրում նկատվում էր լայն օգտագործման տարրական ապրանքների խիստ պակաս: Ասաղը միջոցառումներ էր ձեռնարկում փոքր և միջին ձեռնարկությունները վերակենդանացնելու համար՝ որի նպատակով զգալի մեղմվեց անհատների վրա դրված արտաքին առևտրի արգելքները, սիրիացի առևտրականներին և գործարարներին թույլատրվեց հումք,

այլույումնաբերական ե գյուղատնտեսական սարքավորումներ ներմուծել արտասահմանից¹¹: Սիլիայում այսպեղ տեմպերով զարգանում էր նաև ծառայութունները և սպասարկման ծախսերը, որը դարձավ Աստղի վարչակարգի սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության կարևոր բաղկացուցիչներից մեկը¹²:

Սիլիայում մասնավոր կապիտալի օգտագործումը և մասնավոր սեկտորի խրախուսումը նպատակ ուներ պետական սուղ միջոցներն ուղղել ռազմավարական կարևոր խնդիրներ լուծելու համար, որոնցից էին երկրի պաշտպանումնալսության ամրապնդումը, բանակի թվաքանակի մեծացումը, նրա սպառազինումը ժամանակակից զենքի բոլոր տեսակներով և այլն: Կառավարության կարծիքով մասնավոր կապիտալի ներգրավումը պետք է փոքրացներ ճնշումը բյուջեի վրա և միջոցներ ազատել մի շարք կարևոր ծրագրերի իրականացման համար¹³: Սիլիական կառավարությունն այսպես նախատեսում էր երկրի տնտեսության մեջ, խոստանում էր պաշտպանել նրանց օտարերկրյա ներդրողների հետ մրցակցությունում՝ ազգայնացման դեմ երաշխավորություններ տալով: Այս քաղաքականության հետևանքով արագորեն աճում էին կարճ ժամանակամիջոցում շահույթ ապահովող մասնավոր ձեռնարկությունները, իսկ շինարարությունն այնպիսի թափերով էր կատարվում, որ նկատվում էր շինարարական նյութերի պակաս¹⁴:

1971թ. կառավարության թիվ 50 որոշմամբ Սիլիան միացավ ներդրումների ապահովագրման (երաշխավորման) արաքական կազմակերպությանը և վավերացրեց միջարաքական ներդրումների օժանդակման ու նրանց պաշտպանության համաձայնագիրը¹⁵: Համաձայնագրի 2-րդ - հոդվածը նախատեսում էր, որ կազմակերպության նպատակն է նաև սուրաքական ներդրողին երաշխավորել ամբողջական կամ մասնակի փոխհատուցում այն կորուստների դեպքում, որոնք՝ կապված են ոչ կոմերցիոն ռիսկերի հետ, այսինքն որոնք կարող են ի հայտ գալ իշխանության կողմից որոշ միջոցառումների իրականացման դեպքում, որոնցից են օրինակ բռնագրավումը, ազգայնացումը, կալանքը, ինչպես նաև տվյալ երկրի ներսում տարադրամի հաշվարկային փոխարժեքների խիստ տատանումների, ինֆլացիայի ժամանակ առաջացած խնդիրները, ռազմական գործողությունների, ինչպես նաև քաղաքացիական հուզումների, հեղափոխությունների, հեղաշրջումների հետևանքով առաջացած սպառնալիքները և այլն¹⁶: Այս նախաձեռնությամբ Հաֆեզ ալ-Ասադը բացի տնտեսական նպատակներից բարելավում էր նաև նախորդ տարիներին անկում ապրած քաղաքական հարաբերություններն արաքական միապետական երկրների հետ: Սիլիայում անկախությունից ի վեր ընդունվել էին ներդրումների խրախուսմանն ուղղված բազմաթիվ օրենքներ, սակայն նրանք ի վիճակի չէին ներգրավել ուժեղ տեղական, ուժեղ օտար կա-

այիտալ¹⁷: Սյուս պատճառով գրեթե մշտական անկայուն ներքաղաքական իրադրությունն էր երկրում, հաճախակի ռազմական հեղաշրջումները, միջպետական լարված հարաբերությունները հայրենական ինտ, ինչպես նաև այդ օրենքների կողմից ընձեռնված ոչ բավարար երաշխիքներն ու այն հանգամանքը, որ ներդնողների վախեցնում էին 1963թ.-ի մարտի 8-ից ի վեր սոցիալիստական վերափոխումների լույսի ներքո Սիրիայում իրականացվող ազգայնացման քաղաքականությունը: Սիրիական ղեկավարության նոր տնտեսական քաղաքականությունը հնարավորություններ ստեղծեց ներդնողների համար նաև արևմտյան, մասնավորապես եվրոպական պետությունների կողմից: Եթե նախկինում արևմտյան ընկերությունները հետաքրքրվում էին ուղղակի ներդնումներով միայն նավթարդյունահանման ոլորտում. ապա բարեփոխումներից հետո ներդնողների ոլորտը բավական ընդլայնվեց: Սակայն այս կապակցությամբ հարկ է նշել, որ ազգային տնտեսությունում արտասահմանյան կապիտալի դերի հարցը սուր բանավեճի խնդիր էր նույնիսկ նոր դեկավարության ներսում: Բանն այն էր, որ դեռ 1964թ. Սիրիան «երրորդ աշխարհի» երկրներից առաջիններից մեկն էր, որ որոշում ընդունեց ընդերքի շահագործման համար օտար կապիտալի մասնակցությանն սրգելման մասին: Բացառության կարգով իշխանությունը թույլ էր տալիս ներդնողներ կատարել այն ընկերություններին, որոնք զբաղվում էին նավթարդյունահանող գործունեությամբ¹⁸: 1974թ.-ից Սիրիան ներգրավեց արտասահմանյան ընկերություններին երկրում նավթարդյունահանման գործունեություն ծավալելու համար: Այդ նպատակով երկրի մի շարք շրջաններ հայտարարվեցին բաց՝ նավթի հետախուզական աշխատանքներ իրականացնելու համար¹⁹: Սակայն, միայն 1977թ. կառավարության թիվ 33 որոշմամբ ձևակերպվեցին այն պայմանավորվածությունները, որոնք ձեռք էին բերվել Սիրիայի և ԱՄՆ-ի միջև ներդնողների գործունեության վերաբերյալ: Այդ համաձայնությանն ղյույթները տարածվում էին միայն սիրիական կառավարության հետ համաձայնեցված ներդնողների և ծրագրերի վրա²⁰: Նմանատիպ պայմանավորվածություններ գոյություն ունեին նաև արևմտաեվրոպական պետությունների հետ: 1977թ. հիմնադրվեց «SAMOCO» սիրիա-ամերիկյան կոնսորցիումը, համաձայնագիր կնքվեց մասնավորապես ամերիկյան «Tripco and Marathon» ընկերության, ինչպես նաև ֆրանսիական, կանադական, ռումինական ընկերությունների հետ²¹: Այս քայլերից կարելի է հետևություն անել, որ Ասադի տնտեսական ծրագրերն առավել պայծամատիկ էին համեմատած նախկին իշխանության հետ և տնտեսական առումով հիմնավորված: Հատկանշական է, որ քննադատելով իր նախորդներին ՍԱԿ-ի կողմից հատկացվող օգնությունը ստանալ հրաժարվելու մեջ այն պատճառով, որ դրա մեջ կար նաև ԱՄՆ չափաբաժինը՝ Ասադն ընդգծում էր, որ օրինակ Բուրդաբիան ստացել է այդ օգնու-

յունը՝ շնայած ԱՄՆ ներգրավվածությանը: Նմանապես Ասադը ժխտում էր այն քննադատությունը, որ արևմտյան մավթային ընկերություններին քույրատրվել է գործունեություն ծավալել Սիրիայում՝ նշելով, որ մույճիսկ ԽՍՀՄ-ն է հրավիրում այդպիսի ընկերությունների, ներառյալ ամերիկյանները՝ Սիբիրում հետազոտություններ անցկացնելու և մավթ արդյունահանելու մպատակով: Ասադն ասում էր. «Եթե ԽՍՀՄ-ը՝ ամենամեծ սոցիալիստական պետությունը, կարող է դիմել այդպիսի քայլի, ինչու՞ մենք չենք կարող: ...Երբ դուրսը մեզ է հասնում, այն դադարում է լինել ամերիկյան և դառնում է մեր սեփականը, ամեն մի մախազիժ և ծրագիր ի կատար է ածվում զուտ տնտեսական չափանիշներից ելնելով. - նշում էր Ասադը»²³: Տնտեսական քաղաքականության մեջ Ասադն առաջնություն էր «արդյո՞ք այն կաշխատի» մոտեցմամբ, այլ ոչ թե «գաղափարախոսությունը դա է թելադրում» կարգախոսով²⁴:

Տնտեսության ազատականացման վերոհիշյալ բարեփոխումներն էին թերևս այն պատճառը, որ խորհրդային գրականության մեջ պարբերաբար շեշտվում էր այն միտքը, թե իբր «Սիրիայում 1966թ. փետրվարի 23-ի շարժման փառում, երբ իշխանությունից հեռացվեց բաասի աջ թևը, քաղաքական կուրսը կողմնորոշվեց դեպի սոցիալիստական սկզբունքներ, սակայն 1970թ. նոյեմբերի 16-ի ուղղիչ շարժման սկզբից, երբ իշխանության եկավ զինվորական խմբավորումն Ասադի գլխավորությամբ և սկսեց անցկացնել առավել չափավոր կուրս սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական ոլորտում. սոցիալիստական սկզբունքներով վերափոխումներ ի գործընթացը դադարեց»²⁵: Այդուհանդերձ, ցանկանալով տնտեսության հիմնական լծակները պահել իշխանության ձեռքում՝ Ասադը արդյունահանող արդյունաբերության ոլորտը և ռազմավարական նշանակություն ունեցող բոլոր ձեռնարկությունները անհրաժեշտ էր համարում դնել պետական հսկողության տակ: Հարկ է նշել, որ տնտեսության մեջ պետական չափաբաժնի դիրքերի ամրապնդման գործընթացները վարչակարգի կողմից որոշվում էր ոչ միայն սոցիալ-տնտեսական, այլև քաղաքական նկատառումներով: Հաֆեզ ալ-Ասադը գտնում էր, որ անհրաժեշտ է Սիրիայում այնպիսի տնտեսական քաղաքականություն վստել, որ երկրում որոշակի ազատականացման և մասնավոր սեկտորի առկայության պայմաններում մույճիսկ արմատապես չչեղվել ընդհանուր առմամբ սոցիալիստական ուղղվածության տնտեսությունից, ինչը հնարավորություն կտար նրան ստանալ տնտեսական, ռազմական, կառույցային, ինչպես նաև բարոյական օժանդակություն Խորհրդային Սիություն կողմից: Արդյունաբերության առանձին ճյուղերը մնում էին փակ մասնավոր կապիտալի համար, որն առավել ակտիվ էր վերամշակող արդյունաբերության ոլորտների, տրանսպորտի, գյուղատնտեսության, առևտրի բնագավառներում²⁶:

Ասադի տնտեսական քաղաքականությունը շուտով տվեց իր դրական արդյունքները: Միլիադում համախառն արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը 1960-ական թթ.-ի համեմատությամբ էականորեն ավելացավ: Կառավարության կողմից անցկացվող տնտեսության ազատականացման քաղաքականության հետևանքով 1973թ. արդեն գոյություն ունեյ 504 մասնավոր արդյունաբերական ձեռնարկություն: Միլիայի տնտեսական խրադրության մասին կարելի է պատկերացում կազմել երկրի տարադրամային պահուստների աճի տվյալներով. 1970թ. դրանք կազմում էին 55 մլն. դոլար. 1971թ.՝ 88 մլն. դոլար. 1972թ.՝ 135 մլն. դոլար. 1973թ.՝ 481 մլն. դոլար. 1974թ.՝ 835 մլն. դոլար. 1975թ.՝ 1240 մլն. դոլար⁶: Այս ցուցանիշները ուղղակիորեն կապված էին նավթի համաշխարհային գների կտրուկ աճի, ինչպես նաև Միլիադում նավթարդյունահանող արդյունաբերության զարգացման և նավթի արտահանման ծավալների մեծացման հետ: 1970-ական թթ. սկզբից Միլիան մեծ ուշադրություն էր դարձնում հատկապես նավթի արդյունահանմանը և նոր հանքավայրերի շահագործմանը: Չնայած 1960-ական թթ. վերջից սկսվել էր Կարաջուկի, Ռումեյյանի և Սուեյդայի հանքավայրերի շահագործումը, այնուամենայնիվ նավթի մեծ մասշտաբներով արդյունահանումը սկսվեց 1971թ.-ից: ԽՍՀՄ օգնությամբ հիմնադրվեց երկրի տնտեսության մեջ նոր ճյուղ՝ նավթավերամշակող արդյունաբերությունը, որը դարձավ ազգային եկամտի գլխավոր աղբյուրներից մեկը²⁷: Արժանի է հիշատակման, որ Միլիադում նավթի երկրաբանական հետազոտման և արդյունահանման աշխատանքները նախկինում տարվում էին արևմտյան ընկերությունների, իսկ 1956թ. սեպտեմբերից՝ հիմնականում արևմտազերմանական «Էռնքորդիուս» ընկերության կողմից. որն ստացել էր 49 տեղանքի կոնցեսիա երկրի հյուսիս-արևելյան մասում²⁸, սակայն կապված որոշ խնդիրների հետ այդ ընկերությունները տեղեկություններ էին ներկայացնում երկրում նավթի պաշարների սակավության մասին, որի հետևանքով հետազոտական աշխատանքները դադարեցին: Խորհրդային մասնագետները հերքեցին այդ պնդումները և օգնեցին վերականգնակերպել նավթի արդյունահանումը, որն 70-ական թթ. սկզբներին զգալի ավելացավ²⁹: 1970-կան թթ. ընթացքում երկրում նավթարդյունահանումը կրկնապատկվեց: Եթե 1972թ. արդյունահանվել էր 4 մլն. տ., ապա 1976թ. այն կազմեց 9.6 մլն. տ.³⁰: Տնտեսության մեջ կարևոր գործոն էր նաև ֆոսֆատի արդյունահանումը, որը սկսվեց 1971թ. տարեկան 20.000 տ. չափով, որը զնալով աճում էր՝ 1975թ. կազմելով 857 հազ., իսկ 1981-ին արդեն 1.461 հազ. տ.³¹:

Իր ավարտին էր մոտենում 1960-ական թթ. վերջից սկսված Խորհրդային Միության օգնությամբ կառուցվող Եփրատի հիդրոէլեկտրակայանի շինարարությունը, որն արդեն 1972թ. ներգործություն ունեցավ արդյունաբերության զարգացման և նոր արտադրական ձեռնարկություններ

րի ստեղծման վրա: Եփրատի հիդրոէներգետիկ հանգույցի շինարարության ավարտից հետո Սիրիային մի քանի տարի հնարավորություն ընձեռնվեց նույնիսկ որոշ քանակով էլեկտրոէներգիա արտահանել հարևան արաբական երկրներ:

Սիրիայի տնտեսության զարգացման վրա չափազանց մեծ ներդրություն ունեցավ նաև 1973թ. պատերազմից հետո արաբական հարուստ պետությունների կողմից Սիրիային հատկացվող ֆինանսական օգնությունը, որը զրեթե անհնար էր նախորդ իշխանության ժամանակաշրջանում: Որպես Իսրայելի հետ անմիջական առնակաւումսն մեջ գտնվող արաբական երկիր՝ Սիրիային հատկացվող օգնությունը տարբեր մասշտաբներով շարունակվեց մինչև 80-ական թթ. վերջը: 70-ական թթ. արաբական նավթարտահանող պետությունների անհատույց ֆինանսական օգնությունը Սիրիային հնարավորություն ընձեռեց էապես ավելացնել արտադրական ներուժը պետական սեկտորում խոշոր ձեռնարկությունների ստեղծման հաշվին, որոնք նպաստեցին երկրի աղքատնաբերական զարգացմանը³²: Այդուհանդերձ հարկ է փաստել, որ նշված գումարների առյուծի բաժինն ուղղվում էր ռազմական ծախսերին³³, կապված տարածաշրջանում ընդհանուր առմամբ անկայուն իրադրության և սպառնալիքների մեծացման հետ: Հարկ է նշել նաև, որ արաբական երկրների կողմից հատկացվող օգնությունը շատ դեպքերում ամբողջ ծավալով չէր կատարվում: Օրինակ 1973թ. հոկտեմբերյան պատերազմի շրջանում արաբական նավթարդյունահանող պետությունների պարտավորվեցին Սիրիային հատկացնել 340 մլն. դոլար, սակայն 1973թ. վերջին Սիրիան իրականում ստացավ ընդամենը այդ գումարի 40 տոկոսը³⁴:

1976թ. Սիրիայում ազգային տնտեսության զարգացման նպատակով ստեղծվեցին մի շարք ազատ առևտրի գոտիներ: Դրանցից առաջինը ստեղծվեց Տարտուս նավահանգստի շրջանում՝ 300 հուզար մ/ք տարածքով: Նախատեսվում էր հետագայում արաբական և օտար կապիտալին թույլատրել այդ գոտիներում ստեղծել արդյունաբերական և առևտրային ընկերություններ արտոնյալ պայմաններով³⁵: 1975թ. Սիրիայի և Հորդսմանի սահմանում ստեղծվել էր սիրիա-հորդսմանյան ազատ արդյունաբերական գոտի, որն օգտվում էր զգալի արտոնություններից: Այն գտնվում էր երկու երկրների պետական ձեռնարկությունների գործունեությունը կարգավորող օրենքների և ակտերի իրավասության շրջանակից դուրս՝ ազատված լինելով նաև տարբեր վարչական սահմանափակումներից և հարկերից:

1970-1980թթ. ընթացքում Սիրիայի արտաքին առևտրի շրջանառությունը 553 մլն. դոլարից հասավ 6203,5 մլն. դոլարի, այսինքն՝ ավելացավ մոտ 12 անգամ, սակայն այդ աճը պայմանավորված էր ոչ միայն ֆիզիկական ծավալի, այլ 1973-1974թթ. և 1979-1980թթ. նավթի գների կտրուկ

աճով³⁶։ Նշված ժամանակարձագրքում աճում էր նաև սիլիագինների կողմից արտասահմանից հայրենիք փոխանցվող գումարների չափը։ Եթե 1970թ. այն կազմում էր 7 մլն. դոլար, ապա 1980թ. արդեն՝ 773 մլն. դոլար³⁷։ 1970թ.-ից սկսած Սիլիան արժանագրքում էր կայում տնտեսական աճ տարեկան միջինը 8,6 տոկոս³⁸։

1976թ. մարտի 8-ին ՍԱՀ վարչապետ Սահմուդ ալ-Այուբին, ամփոփելով 1970-1975թթ. Սիլիայի տնտեսական ցուցանիշները, «Բաաս» թերին տված հարցազրույցում նշեց, որ Սիլիայում համախառն ազգային արդյունքի ծավալը 1970թ.-ի համեմատությամբ 1975թ. ավելացել է 65.4 տոկոսով, արժեքային արտահայտությամբ կազմել է 18.5 մլրդ. սիլիական լիրա։ Նա նաև նշեց, որ կապիտալ ներդրումների ընդհանուր ծավալը 1970-1975 թթ. ընթացքում ավելացել է 14.4 տոկոսով և 1975թ. կազմել է 5.7 մլրդ. սիլիական լիրա։ 1975թ. Սիլիայի արտահանումը կազմել է 3.4 մլրդ. ս.լ. իսկ ներածումը՝ 5.9 մլրդ. ս.լ.³⁹։ Երկրի սննդամթերքի անվտանգությունն ապահովելու նպատակով կառավարությունն ավելացրեց ներդրումները սննդի արդյունաբերության ոլորտում՝ 1971թ.-ին 14 մլն. ս.լ.-ից հասցնելով 187 մլն.-ի 1981թ.⁴⁰։

Հետազոտվող ժամանակաշրջանում Սիլիայի սոցիալ-տնտեսական զարգացումներն ուսումնասիրողների կողմից միանշանակորեն չեն բնութագրվում, քանի որ նրանցում առկա էին ինչպես բազմաթիվ դրական, այնպես էլ բացասական երևույթներ։ Եթե մինչև 1970թ.-ը Սիլիան գլխավորապես գյուղատնտեսական երկիր էր, ապա 1973թ.-ից գյուղատնտեսությունը զիջեց տնտեսության մեջ իր առաջնային դերն արդյունաբերությանը։ Ինչպես արտաքին քաղաքականության ասպարեզում, այնպես էլ տնտեսության մեջ նկատելի էր Ասադի ճկուն և հավասարակշռված քաղաքականությունը, որն առաջին հերթին արտահայտվում էր տնտեսության սզատականացմամբ, օտարերկրյա ներդրումներով և արտասահմանյան ընկերությունների հետ համագործակցությամբ։ Եթե վարչակարգը քաղաքական աջակցությունը և ռազմատեխնիկական մատակարարումները ստանում էր գլխավորապես ԽՍՀՄ կողմից, ապա տնտեսության յուրտում ակտիվորեն համագործակցում էր նաև արևմտյան պետությունների հետ՝ լայնորեն կիրառելով արևմտյան փորձն ու տեխնոլոգիաները։ Մյուս կողմից պետական հատվածի ամրապնդման և զերիշխող դիրքերի պահպանման միջոցով նյութականացվեց նաև բաասական ռազմավարության մեջ արմատավորված սոցիալիստական գաղափարը։ Սիաժամանակ պետական սեկտորը այն հիմքն էր, որի շնորհիվ ամրապնդվում ու ծաղկում էր բյուրոկրատական բուրժուազիան⁴¹։ Հարկ է նշել նաև, որ Սիլիան հսկայական միջոցներ էր ծախսում պետության պաշտպանության և ազգային անվտանգության ապահովման համար։ Միայն Լիբանանում սիլիական զորքերի առկայությունը Սիլիայի համար արժենում էր օրական մոտ 250 հազ. ԱՄՆ դոլար⁴²,

խսկ լուտ Մառզի, Լիբանանում Սիրիայի ներկայության մեկ օրն արժեր մեկ մլն. դոլար⁴³։ Սիրիայում նաև բավական տարածված էր հարկերից խուսափելու երևույթը⁴⁴։ ինչը սահմանափակում էր մասնավոր սեկտորի ընդլայնմանն ուղղված պետության քաղաքականությունը։

Թեև ուղղիչ շարժումից ի վեր մասնավոր ներդրումների խրախուսմանը միտված պետության միջոցառումներին, այդուհանդերձ 60-ական թթ.-ի կեսերի և վերջի մասսայական ազգայնացման քաղաքականությունն ու միջոցառումների հիշողությունը դեռ թալմ էին ժողովրդի մեջ. և սկզբնական շրջանում գործարարները տարակուսում էին գործունեություն ծավալել այնպիսի ծրագրերի ուղղությամբ. որոնք ենթադրում էին կապիտալի երկարաժամկետ ներդրման անհրաժեշտություն. քանի որ վարչակարգը շատերի համար մնում էր անկանխատեսելի։

1970թ. նոյեմբերին ուղղիչ շարժման սկզբնավորումից ի վեր տնտեսության զարգացմանը չափազանց մեծ ուշադրություն էր դարձվում, քանի որ այն դիտարկվում էր փարչակարգի և պետական իշխանության ամրապնդման գործոն։ Հաֆեզ ալ-Ասադը վերանայեց երկրի սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները։ Նոր տնտեսական քաղաքականության, մասնավորապես տնտեսության ազատակուսնացման և ժողովրդի շրջանում իշխանության նկատմամբ վստահության մթնոլորտի ստեղծման շնորհիվ Սիրիայում, համեմատած նախորդ ձախբասական վարչակարգի ժամանակաշրջանի հետ, էականորեն բարելավվեց երկրի սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը, սակայն այն չլուծեց երկրի առջև կանգնած բոլոր տնտեսական խնդիրները, որոնք արտահայտվեցին 1970-ական թթ. վերջի և 1980-ականների սկզբների դժվարություններով։ Ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում Սիրիայի տնտեսական զարգացմանն ուղղակիորեն նպաստեց մասնավոր հատվածի խրախուսման, ինչպես նաև Հաֆեզ ալ-Ասադի արտաքին տնտեսական հավասարակշռված քաղաքականությունը՝ տնտեսական բնականոն հարաբերությունների հաստատումը ոչ միայն բոլոր արաբական երկրների ու ԽՍՀՄ-ի, այլև արևմտյան պետությունների հետ, սակայն գոյություն ունեին նաև որոշ արտաքին բարենպաստ գործոններ, որոնցից կարելի է նշել, օրինակ, արաբական պետությունների և ԽՍՀՄ-կազմից Սիրիային հատկացվող բազմաբնույթ օգնությունը և 1970-ական թթ.-ի սկզբներից նավթի համաշխարհային գների բազմապատիկ աճը։

SOME PECULARITIES OF SOCIO-ECONOMIC POLICY DURING OF THE CORRECTIVE MOVEMENT IN SYRIA (1970s)

On November 1970 the Corrective Movement of Syria led by Hafiz al-Assad significantly changed not only the internal and foreign affairs of the State, but also the main directions of socio-economic policy.

The Government in particular liberalized the economy, actually created a private sector, achieved a growth of foreign investment and protected the right of private entrepreneurship. Assad also made some steps towards bringing back the capital that had been transferred from the country in the time of the former left-ba'athist regime. President Assad established harmonic foreign economic relations not only with Arabic countries and Soviet Union but with Western States as well.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. . ١٩٦٥/٤/٨. اﻻﻗﺘﺼﺎﺩﻯ ﺍﻟﺴﻴﺮﻯ
2. Иванов С. А., Межарабская политика Сирии, Том 1, Москва, 1986.
- с. 90.
3. Сирийская Арабская Республика, Москва, 1997, с. 77.
4. Նույն տեղում:
5. Նույն տեղում:
6. А. О. Филоник, В. М. Ахмедов, Сирия (Сирийская Арабская Республика), Рынки Ближнего Востока (Условия внешнеэкономической деятельности) М., 1997, с. 75.
7. Moshe Ma'oz, Asad. The Sphinx of Damascus. A Political Biography. Wcidenfeld and Nicolson. London. 1988, p. 76.
8. John F. Devlin, Syria: Modern State in an Ancient land. Boulder, Colorado, 1983, p. 66.
9. حزب البعث العربي الاشتراكي. القيادة القومية. مكتب الثقافة والاعداد الحزبي.
- المؤتمرات القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي في القطر العربي السوري. ص. ٤٩
9. Н. Оганесян, Национализация "Ирак Петролиум компани" и поддержка Арабскими странами Ирака (1972-1973), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ ХУІІ, Երևան, 1998, с. 27.
10. Moshe Ma'oz, նշվ. աշխ., էջ 75:
11. Kais Firro, The Syrian economy under The Assad Regime, Syria under Assad. Domestic Constraints and and Regional Risks. Edited by Moshe Ma'oz and Avner Yaniv, London, 1987, p. 45.
12. В. М. Ахмедов, Современная Сирия: промышленность, рабочий класс, профсоюзы. Москва. 1991, с. 47.
13. "The New York Times" 1. 02. 1972.

14. Худа Абу-Табих, Исправительное движение и опыт либерализации сирийской экономики, Арабский сборник: выпуск второй, Москва, 2000, с. 93
15. А. О. Филоник, В. М. Ахмедов, Рынки Ближнего Востока, М., 1997, с. 75.
16. В. А. Исаев, Проблема иностранных и частных инвестиций в сирийской экономике, Ближний Восток и современность. Сборник статей (выпуск шестой), М., 1998, с. 39.
17. هشام متولي أبحاث في الإقتصاد السوري والعربي. دمشق، ١٩٧٤، ص. ٧٥.
18. Сирия. Справочник, Москва, 1992, с. 260.
19. А. О. Филоник, В. М. Ахмедов, Рынки Ближнего Востока, М., 1997, с. 81.
20. Kais Firro, *ibid.*, т. 51:
21. From Asad's speech before the 12th Session of the Ba'th National (pan-Arab) Congress, *ruun Moshe Ma'oz. Asad. The Sphinx of Damascus.* p. 79-80.
22. John F. Devlin, *ibid.*, т. 84:
23. Цит. По Арабский мир. Три десятилетия независимого развития. Под редакцией В. А. Исаева, В. В. Наумкина, Москва, 1990, с. 151.
24. А. О. Филоник, Госсектор и бюрократия в Сирии, Арабские страны. Проблемы социально-экономического и общественно-политического развития, Выпуск второй, Сборник статей, М., 1995, с. 141.
25. Нефтедоллары и социально-экономическое развитие стран Ближнего и Среднего Востока. Москва, 1979, с. 121.
26. هشام متولي أبحاث في الإقتصاد السوري والعربي دمشق، ١٩٧٤، ص. ١٠١.
27. В. П. Викторов, Экономика современной Сирии. (приблемы и перспективы), Москва, 1968, с. 190.
- سبرغي تسفكانوف. التعاون بين الإتحاد السوفياتي وأبلدان ألتنامية، موسكو، ١٩٨٥
- ص. ٨٣.
28. Kais Firro, *ibid.*, т. 52:
29. Huda Hawwa, Linkages and Constraints of the Syrian Economy, State and Society in Syria and Lebanon, edited by Youssef M. Choueiri, University of Exeter Press, 1993, p. 88.
30. А. Филоник, Некоторые итоги эволюции социальной структуры Сирии, Специальный Бюллетень No 2 (273), М., 1991, с. 16-17.
31. А. О. Филоник, В. М. Ахмедов, Рынки Ближнего Востока, М., 1997, с. 57.
32. Худа Абу-Табих, *ibid.*, т. 86:
33. Атлас Тасс 24.09.1976 No 39, с. 29.
34. Айюби Сакр, Структура и основные направления внешних экономических связей Сирии (70-е-начало 90-х годов), в сб. Страны Ближнего Востока (актуальные проблемы современности и истории), Москва, 1998, с. 17-18.
35. *ibid.*, т. 22:

36. الحركة التصحيحية المجيدة في الذكره الخامسة والعشرين، دمشق، ١٩٩٥، ص. ٤١٤.
37. ألبعث، دمشق، ١٩٧٦/٣/٨.
38. Kais Firro, *liḏq. wḏḏu.*, ṭḡ 54:
39. A. O. Филоник, Госсектор и бюрократия в Сирии, с. 139.
40. "International Herald Tribune" 23, August, 1984.
41. Moshe Ma'oz, *liḏq. wḏḏu.*, ṭḡ 155:
42. Аль-Харири Мухаммад, Налоговое законодательство и практика уклонения от налогов в Египте и Сирии, в сб. Страны Ближнего и Среднего Востока (актуальные проблемы современности и истории), М., 1998, с. 184.